

Beata Rybińska
Publiczna Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna
w Sokołowie Podlaskim
pedagog specjalny, tyflopedagog

Dziecko/uczeń z dysfunkcją wzroku w placówce ogólnodostępnej

**Child/student with vision dysfunction
in a public educational institutions**

Streszczenie: Artykuł poświęcony jest problematyce kształcenia dzieci/uczniów z dysfunkcjami wzrokowymi w placówkach ogólnodostępnych. Intencją autorki było uświadomienie możliwości i potrzeb dziecka/ucznia z uszkodzonym wzrokiem. Ponadto wskazanie najważniejszych zadań nauczycieli w momencie pojawienia się w przedszkolu/szkole dziecka/ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych wynikających z problemów wzrokowych.

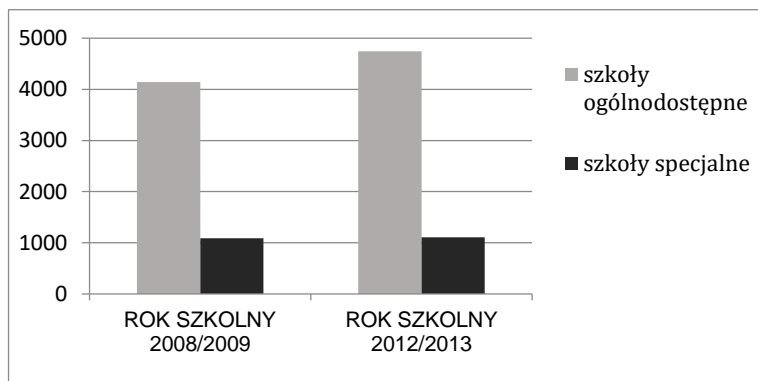
Słowa kluczowe: *dziecko, uczeń, dysfunkcje wzroku, wada wzroku, niewidomy, słabowidzący, funkcjonalne następstwa, dostosowanie*

Abstract: This article is devoted to childhood education issues/students with visual dysfunction in public educational institutions. The author's intention was to inform about the abilities and needs of child/students with visual impairment. Another goal was to indicate the most important tasks of teachers connected with appearance of a child with special educational needs, which stem from vision problems in a school/kindergarten.

Keywords: *child, students, vision dysfunction, blindness, blind, visually impaired, functional consequences, adaptation*

Wszystkie dzieci mają prawo do nauki w szkole najbliższej miejsca zamieszkania, również te ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jak wskazują zestawienia statystyczne, z takiego prawa w Polsce korzysta większość uczniów z dysfunkcjami wzrokowymi i tendencja ta rośnie. Według danych GUS w roku szkolnym 2008/2009 w szkołach ogólnodostępnych (podstawowych, gimnazjach, w liceach oraz w liceach profilowanych i szkołach zawodowych) czytyło się 4145 uczniów niewidomych i słabowidzących, zaś w roku szkolnym

2012/2013 – 4745 dzieci i młodzieży niewidomych i słabowidzących. W szkołach specjalnych (podstawowych, gimnazjach, w liceach oraz w liceach profilowanych i szkołach zawodowych) w roku szkolnym 2008/2009 uczyło się 1086 uczniów, a w roku szkolnym 2012/2013 1108 uczniów. Różnice obrazuje poniższy wykres.

Wykres 1. Liczba uczniów niewidomych i słabowidzących uczęszczających do szkół ogólnodostępnych i specjalnych w latach szkolnych 2008/2009 oraz 2012/2013

Opracowanie własne na podstawie danych GUS¹⁰

W grupie dzieci/uczniów z dysfunkcjami wzrokowymi znajdują się tacy, którzy noszą szkła korekcyjne z powodu wady wzroku, jednakże nie wymagają oni stosowania specjalnych form i metod pracy oraz oddziaływań terapeutycznych (występująca u nich wada wzroku jest w pełni korygowana szklami), a zapewnienie właściwego miejsca w klasie, dającego komfort w pracy wymagającej używania wzroku, jest często wystarczającym dostosowaniem. Odrębną grupę stanowią uczniowie posiadający orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego z uwagi na problemy wzrokowe. Do nich zaliczają się uczniowie niewidomi (którzy stracili wzrok przed 5. rokiem życia), ociemniaли, którzy stracili wzrok po 5. roku życia) i słabowidzący. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), opierając się na parametrach medycznych, przyjęła, że

¹⁰ Departament Badań Społecznych, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2008/2009*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2009; Departament Badań Społecznych, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2012/2013*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2013.

osobą niewidomą jest ta, u której ostrość wzroku jest mniejsza niż 0,05 w lepszym oku po korekcji okularowej¹¹, lub u której pole widzenia jest ograniczone do 10°. Osobą słabowidzącą zaś ta, której ostrość wzroku jest mniejsza niż 0,3 i większa lub równa 0,05 (po korekcji okularowej), bądź z ograniczonym polem widzenia do 20° [Sękowska Z., 1998, s. 95-98]. W ujęciu funkcjonalnym za niewidomą uważa się osobę, która w codziennym funkcjonowaniu (nauce, pracy, czasie wolnym, czynnościach życia codziennego) nie posługuje się wzrokiem, stosuje alternatywne techniki bezwzrokowe. Zaś osobą słabowidzącą jest ta, której funkcje wzrokowe są zaburzone pomimo leczenia i standardowej korekcji okularowej, ale która posługuje się lub potencjalnie może posługiwać się wzrokiem w celu zaplanowania i wykonania czynności.

Następstwem funkcjonalnym obniżenia ostrości wzroku u dzieci będą problemy ze spostrzeganiem szczegółów, w tym liter i cyfr. Poważnie ograniczone pole widzenia powodować może trudności w orientacji przestrzennej i samodzielnym przemieszczaniu się. U wielu osób słabowidzących współwystępują zaburzenia widzenia barw [Adamowicz-Hummel A., 2001, s. 37].

Rys. 1. Symulacje zaburzeń widzenia

Opracowanie własne na podstawie: Tomaszewska A., *Ilustracja problemów wzrokowych osób słabo widzących*

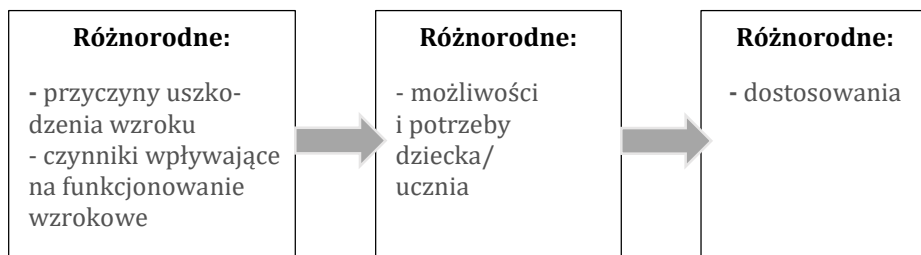
¹¹ 0,05 (1/20) oznacza stosunek odległości, z jakiej osoba widzi dany znak, do odległości, z jakiej powinna go widzieć.

Oprócz ograniczeń głównych parametrów widzenia (ostrości widzenia, pola widzenia) u dzieci słabowidzących następstwami występującego u nich schorzenia/uszkodzenia wzroku mogą być: zaburzenie wrażliwości na światło, światłowstręt, wrażliwość na odbłaski (oślnienia), obniżenie wrażliwości na kontrast, ślepotą zmierzchowa, zaburzenie adaptacji do światła i ciemności, zaburzenie spostrzegania głębi, zmienność widzenia, zaburzenia widzenia barw, dwojenia, łzawienie, ból oczu, męczliwość [Adamowicz-Hummel A., 2001]. W orzecznictwie pedagogicznym o potrzebie kształcenia specjalnego uczniów słabo widzących bierze się pod uwagę zarówno parametry okulistyczne (ostrość wzroku, pole widzenia), wymieniane przez A. Adamowicz-Hummel funkcjonalne następstwa słabowzroczności, jak i przymusowe ustawienie głowy i gałek ocznych przy patrzeniu, zezspечения oraz całości kształt właściwości psychofizycznych dziecka, współwystępujące zaburzenia rozwoju i niepełnosprawności sprzężone.

Zmysł wzroku dostarcza człowiekowi 80% informacji, dlatego też dziecko/uczeń z dysfunkcją wzroku ma trudności z postrzeganiem otaczającej go rzeczywistości. Jednakże należy pamiętać, że na funkcjonowanie ucznia z niepełnosprawnością wzrokową wpływ mają różne czynniki. Zgodnie z modelem funkcjonowania wzrokowego A. Corn [Corn A., 1989] podzielić je można na:

- **Możliwości wzrokowe**, tj. stopień uszkodzenia widzenia centralnego i obwodowego warunkujący ostrość widzenia, pole widzenia, wrażliwość na światło i kontrast, spostrzeganie barw, percepcję ruchu i kształtu.
- **Wyposażenie i predyspozycje indywidualne**, tj. czynniki psychiczne, czynniki fizyczne, rozwój i integracja wszystkich zmysłów (stan zdrowia, dodatkowe niepełnosprawności, inteligencja, koncentracja uwagi, motywacja, samopoczucie itp.).
- **Czynniki zewnętrzne**, tj. oświetlenie, barwa, kontrast, przestrzeń, czas ekspozycji (rodzaj, usytuowanie i intensywność światła, wielkość i kolor obiektu, ilość obserwowanych przedmiotów, odległość od oczu, ile czasu osoba słabowidząca ma na obserwację itp.).

Różnorodność tych czynników powoduje, iż dwóch uczniów z jednakowymi parametrami okulistycznymi może funkcjonować w całkowicie odmienny sposób oraz mieć inne problemy i trudności. Różnorodne schorzenia/uszkodzenia wzroku oraz czynniki wpływające na funkcjonowanie uczniów determinują odmienne możliwości i potrzeby uczniów, co wymaga zróżnicowanych sposobów dostosowania warunków kształcenia.

Rys. 2. Zależność pomiędzy czynnikami wpływającymi na funkcjonowanie wzrokowe dziecka, jego możliwościami i dostosowaniami

Opracowanie własne

Nauczyciele pracujący z dziećmi/uczniami z dysfunkcjami wzrokowymi powinni:

- 1) Zgromadzić wszelkie informacje na temat dziecka/ucznia** dotyczące zarówno stanu zdrowia, współwystępujących schorzeń czy niepełnosprawności, poziomu funkcjonowania poznawczego, cech emocjonalnych i społecznych, rodzaju stosowanych pomocy optycznych i nieoptycznych, sytuacji rodzinnej, częstotliwości korzystania z rehabilitacji (źródłem takich informacji powinno być dobrze skonstruowane orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wywiad z rodzicem, obserwacja dziecka/ucznia).
- 2) Opracować Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny** w odniesieniu do podstawy programowej kształcenia ogólnego, z dostosowaniem form i metod pracy oraz oceniania do niepełnosprawności wzrokowej, współwystępujących niepełnosprawności oraz poziomu funkcjonowania intelektualnego (w przypadku uczniów, u których niepełnosprawność wzrokowa jest sprzężona z intelektualną lekkiego stopnia konieczne będzie dostosowanie treści podstawy programowej kształcenia ogólnego, zaś z niepełnosprawnością intelektualną umiarkowanego i znacznego stopnia odniesienie IPET do podstawy programowej dla uczniów z taką właśnie niepełnosprawnością).
- 3) Zadbać o dostosowanie przestrzeni szkolnej i miejsca pracy oraz zapoznać dziecko/ucznia z tą przestrzenią.** Adaptując przestrzeń przedszkolną/szkolną oraz miejsce pracy dziecka/ucznia należy wziąć pod uwagę czynniki zewnętrzne wpływające na widzenie,

o których mówi A. Corn, tj. oświetlenie, kontrast, wielkość obiektu, czas obserwacji. Ważne zatem będzie właściwe oświetlenie szlaków komunikacyjnych i miejsca pracy. Stosowanie rolet, zasłon, matowych blatów lub podkładek na stolik zapobiegających nadmiernemu nasłonecznieniu pomieszczenia oraz odbijaniu się światła w sytuacji występowania u ucznia nadwrażliwości na światło. Oznakowanie farbą lub taśmą w jaskrawożółtym kolorze pierwszych i ostatnich stopni schodów, miejsc ze zmianą poziomu podłoża, krawędzi drzwi. Umieszczenie na drzwiach, szafkach dużych symboli, napisów w czarnodruku lub w piśmie wypukłym. Ustawienie mebli w sali w taki sposób, aby tworzyły bezpieczną ścieżkę komunikacyjną. Przez pierwsze dni pobytu dziecka/ucznia w placówce nauczyciele powinni pomóc mu zapoznać się z budynkiem, jego otoczeniem oraz salami, w których odbywać się będą zajęcia [Błaziak M., Kałkus A., 2008].

- 4) Zapewnić dziecku/uczniowi zaadaptowane karty pracy, podręczniki oraz pomoce optyczne i nieoptyczne.** Dzieci/uczniowie niewidomi, ale również niektórzy słabowidzący potrzebować będą pomocy i podręczników w wersji dotykowej lub urządzeń udźwiękowionych. Natomiast dzieciom/uczniom słabowidzącym, wykorzystującym swoje możliwości wzrokowe, zapewnić należy zaadaptowane karty pracy, ilustracje, obrazki, podręczniki. Adaptacja ich polegać będzie m.in. na zastosowaniu czcionki bezszeryfowej (np. Arial); powiększeniu czcionki do minimum 16-18 punktowej; zastosowaniu preferowanego przez dziecko/ucznia kontrastu kolorystycznego (np. żółte litery na czarnym tle); zadbaniu o dobre wysycenie barw i matowy oraz nieprześwitujący papier; usunięciu zbędnych elementów graficznych, które wprowadzają tzw. bałagan wzrokowy. Przydatne będą również tzw. pomoce nieoptyczne, do których zaliczyć można: lampy, filtry światła (okulary przeciwsłoneczne, kolorowe folie), zeszyty z poszerzoną i pogrubioną liniaturą, narzędzia do pisania pozostawiające wysycony ślad (cienkopis, flamaster), okienko do czytania, deska z klipsem, podstawka pod książkę do czytania, stół lub biurko z uchylnym blatem, dyktafon. Wielu dzieciom/uczniom słabowidzącym pomagać będą pomoce optyczne, które powinny być dobrane profesjonalnie przez rehabilitanta widzenia. Do nich należą: lupy powiększające do obserwacji z bliska, lunety i lornetki powiększające obraz obserwowany z daleka (np. tablice, boiska, sceny). Nauczyciele

pracujący z dziećmi/uczniemi posługującymi się pomocami optycznymi powinni wiedzieć, do jakich czynności służy dana pomoc oraz w jaki sposób należy z niej korzystać [Adamowicz-Hummel A., 2001].

- 5) **Stosować właściwe metody i formy pracy.** Nauczyciel uczący dziecko/ucznia niewidomego lub słabowidzącego powinien pamiętać o dodatkowych objaśnieniach słownych tych elementów wizualnych, do których w danej sytuacji się odnosi. Dziecko/uczeń powinien mieć odpowiednią ilość czasu na zapoznanie się z omawianym obiektem i wykonanie zadania. Obserwacja dotykowa lub wzrokowa powinna być ukierunkowywana przez nauczyciela, który pozwoli zauważyć najistotniejsze elementy. Polecenia kierowane do ucznia powinny być precyzyjne i pomagające w orientacji w klasie czy w podręczniku. Należy również różnicować sposób wykonania zadania zgodnie z możliwościami danego dziecka/ucznia (np. z zastosowaniem komputera z właściwym oprogramowaniem, wklejanie gotowych notatek do zeszytów, prowadzenie zeszytów w formie skoroszytów itp.). Konieczne są częstsze przerwy w pracy wzrokowej i zmiana aktywności na taką, która nie będzie wymagała wzmożonego wysiłku wzrokowego. Nauczyciel powinien udzielać niezbędnego wsparcia w stosowaniu pomocy nieoptycznych i optycznych i podpowiadać, który z nich będzie w danym momencie najkorzystniejszy. Nie może unikać czasowników związanych z widzeniem, np. „popatrzeć”, „zobaczyć”, „widzieć”.
- 6) **Właściwie oceniać dziecko/ucznia.** Najkorzystniejszą dla dziecka/ucznia będzie ocena kształtująca, czyli taka, która zawiera informację zwrotną, z czym dziecko/uczeń radzi sobie dobrze, a nad czym powinien popracować. Zauważanie mocnych stron dziecka/ucznia w ocenie jego pracy wpływać będzie na motywację do pokonywania trudności. Dokonując oceny, nauczyciel powinien uwzględniać nie tylko efekt końcowy pracy, ale również włożony wysiłek. Wskazane również będzie różnicowanie formy kontroli wiadomości i zastępowanie w uzasadnionych przypadkach pracy pisemnej formą ustną. Ocenie nie powinien być poddawany poziom graficzny prac dziecka/ucznia, tempo czytania, popełnianie błędów w pisaniu, zapisywanie złożonych formuł matematycznych.

- 7) **Zapoznać pełnosprawnych kolegów z trudnościami dziecka/ucznia z dysfunkcją wzrokową.** W celu zapewnienia dziecku/uczniowi korzystnych warunków rozwoju społecznego i emocjonalnego konieczne będzie zapoznanie dzieci w grupie i uczniów w klasie z trudnościami wzrokowymi osób słabowidzących, wykorzystując opisane w literaturze znane osoby niepełnosprawne wzrokowo, ukazując zarówno ich trudności, jak i sukcesy. Innym rozwiązaniem będzie zachęcenie dziecka/ucznia, aby powiedział o swoich trudnościach i o tym, jakiej pomocy oczekuje.

Powyższe zadania stojące przed nauczycielami placówek ogólnodostępnych wymagać od nich będą zapoznania się z podstawami pedagogiki rewalidacyjnej, sięgania do fachowej literatury, a także konsultacji z tyflopedagogami i specjalistami pracującymi w ośrodkach dla dzieci niewidomych i słabowidzących oraz w poradniach psychologiczno-pedagogicznych.

Najważniejszym celem kształcenia dzieci/uczniów z niepełnosprawnością wzrokową w systemie włączającym jest ich prawidłowy rozwój emocjonalny i społeczny, stwarzanie warunków pozwalających na poczucie akceptacji, poszanowania oraz przygotowanie do kształcenia na dalszych etapach edukacji, jak również do osiągnięcia maksymalnej samodzielności i autonomii w życiu dorosłym.

Bibliografia i netografia

- Adamowicz-Hummel A., *Posługiwanie się wzrokiem przez dzieci słabo widzące*, [w:] *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabo widzącymi*, red. S. Jakubowski S., Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2001.
- Błaziak M., Kałkus A., *Adaptacja klasy pod kątem potrzeb i możliwości ucznia z dysfunkcją wzroku*, [w:] *Edukacja równych szans*, red. M. Paplińska, Wydawnictwo UW, Warszawa 2008.
- Corn A., *Ćwiczenia posługiwanie się wzrokiem przez dzieci i dorosłych z uszkodzeniem wzroku*, RE: view, Vol. XXI, No 1, tłumaczenie A. Hamziuk, 1989.
- Departament Badań Społecznych GUS, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2008/2009*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2009, https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/e_oswiata_i_wychowanie_2008-2009.pdf [dostęp: 30.10.2018].

- Departament Badań Społecznych GUS, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2012/2013*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2013, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/E_oswiata_i_wychowanie_2012-2013.pdf [dostęp: 30.10.2018].
- Polak Z., *Uczniowie niewidomi i słabowidzący w szkołach ogólnodostępnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001.
- Sękowska Z., *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, Wydawnictwo WSPS, Warszawa 1998.
- Tomaszewska A. (red.), *Łódzki informator dla rodziców i opiekunów dzieci słabowidzących i niewidomych*, Łódź 2010.
- Witczak-Nowotna J. (red.), *Wspomaganie uczniów z dysfunkcją wzroku w szkołach ogólnodostępnych. Wybrane zagadnienia*, Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010.